

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

Megjelenik minden hónapban július és augusztus kivételével.	SZERKESZTI Dr. BORBÉLY ISTVÁN TANÁR.	Szerkesztőség és kiadóhivatal Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium. Az előfizetési díjak ugyanide Kovács Kálmán tanár, unitárius püspöki titkár címére küldendők.
Előfizetési ára egész évre belöldön 250 lej; külföldön 300 lej.		

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

— Az 1825-ik év eseményeinek centennáriuma alkalmából. —

A magyar nemzeti közművelődésnek s a társadalmi átalakulásnak nagy agitátora 1791 szeptember 21-én született Bécsben. Apja gróf Széchenyi Ferenc volt, a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítója; anyja Festetich Julia grófnő. Otthoni főúri neveltetésének befejezte után katona lett, végig harcolta a napoleoni háborúkat, majd a bécsi kongresszus után beutazta Angol-, Francia-, Német- és Olaszországot, Kisázsziát és Törökországot, mindenütt gondosan tanulmányozva a népek társadalmi és közgazdasági életét. Éveket töltött el ilyen utazgatásokkal anélkül, hogy határozni tudott volna élete céljáról. Végre úgy 34 éves kora körül abban állapotott meg, hogy közpályára lép s a nemzeti haladásnak szolgálatába áll. Első nyilvános szereplésekor, 1825-ben, 60.000 frt adományával megalapítja a M. T. Akadémiát, majd két év múlva a Nemzeti Kaszinót, melynek mintájára csakhamar egy csomó vidéki kaszinó létesült, s azzal rendszeresen hozzálátott korszakos jelentőségű agitációjának kifejtéséhez. Reformterveinek középponti célja az ország iparának kifejtése volt. Azonban a helyes iparfejlesztő politikát okszerű nemzetgazdaszatnak, tehát egyrészt földművelésnek és állattenyésztésnek, másfelől hitelképesen rendezett pénzügynek kell megelőznie és a közbiztonság jogrendjén álló kereskedelemnek kell követnie. Ennélfogva az iparpolitikának s rajta keresztül a nemzeti haladásnak programja van, melyben nemcsak a *mi*, hanem a *miként* is alapvető fontosságú, mi több, a cél elérése egyenesen a helyesen megválasztott s okosan betartott módszertől függ. Munkásságának ez első szakában Széchenyi szigorúan ragaszkodott programjához. Előbb az állattenyésztés okszerű megreformálásáról írt könyvet (*Lovakrul*).

Munkája nyomán országos gazdasági egyesület alakult. Majd 1830-ban *Hitel* címen részletesen megvizsgálta mindazon körülményeket, melyektől a közhaza boldogsága függ. Ez a könyv, mely két év alatt 4 kiadást ért, Széchenynek legfontosabb agitátori műve. Tartalmi szempontból három főrésze oszlik. Az első részben azt mutatja ki, hogy miért szegény a magyar birtokos, noha „Magyarországban a termékeny föld kiterjedése s mennyisége oly bő, hogy annak haszon nélkül fekvő része is gazdaggá tenne más nemzetet“. A második rész azon okokat fejtegeti, melyek miatt az országnak nincs kereskedelme. A harmadik rész pedig arról szól, hogy mit kell tenni és min kell kezdeni? A megoldás, mire jut, az, hogy „a hitel vagyis a váltó-kereskedési törvény azon talpkő, melyen földművelési s kereskedési gyarapodásunk, egyszóval felemelkedésünk és boldogulásunk alapulhat“. A *Hitel* természetszerűleg kihívta a bírálatot. A kritikákra, de közöttük is elsősorban gróf Dessewffy József munkájára Széchenyi új könyvével, a *Világ*-gal, felelt, mely összes művei között a legterjedelmesebb. E könyv tartalmát maga a szerző a következőkben foglalta össze: „A közön-séggel meg akarom ismertetni s vallatni, hogy Magyarország mindenben hátra van, mert míg ezen önvallomáson túl nem esünk, mindaddig helyből nem mozdulhatunk. Megmutatni iparkodom, hogy a magyar egy erőtlő pezsgő fiatal nép, mely csudálatos magasságra emelheti magát s minden lehet, ha köz-értelmességét s nemzetiségét tökéletesen kifejti. Arról kívánom meggyőzni olvasóimat, hogy közértelmességünk s nemzetiségünk nem fejlődhet ki tökéletesen s így a hon sem emelkedhetik hozzá illő magasságra, míg annak részei Buda s Pesten nem egyesülnek“, azaz fővárost, politikai, társadalmi, irodalmi és kereskedelmi központot kell teremteni. Ha a *Hitelt* a hajnal pirjához hasonlítjuk, mely felébreszti az alvókat, a *Világ* olyan volt, mint a fénylő nap, mely már munkára serkent. Egyes ember részére munkát kijelölni nem nehéz. Ismerni kell hozzá hajlamait, tehetségének határait s körülményeit. De egy nemzet társadalmának munkaprogramot adni nagyon nehéz. „Ehhez — így olvastuk már a *Hitelben* — szükséges helyzetünk s körülményeink tökéletes ismerete, tudomány mind hazánkrul, mind külföldrul s végre józan összehasonlításbul szerkesztett szisz-témák életbehozása.“ Széchenyi elvégezte ez előtanulmányokat s azoknak eredményét *Stádium* c. főművében bocsátotta közre.

A Stádium e korszaknak legértékesebb politikai tanulmánya, egyszersmind szerzőjének legértettebb műve. „Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, ez és nem kevésb forog kérdésben“ — írta a Bevezetésben s valóban, a mű méltó e nagy célhoz. Széchenyi 12 törvényjavaslatba foglalta össze politikai programját. E javaslatok által „egy szelid s convulsio nélküli reformációt“ akart előkészíteni.

Valóban bámutatraméltó az a lendület, mellyel Széchenyi a közélet terén eddig munkált. Könyvei mind vaskos kötetek, megírásuk s még inkább a megíráshoz való előkészületek rengeteg idejét foglalták le. S alig végzett azokkal, már is a gyakorlati munka mezején találjuk. Ott van a Duna-szabályozás és gőzhajózás előmunkálatainak végzésénél; majd a nyugati államokba utazik azoknak hajó-, híd- és vízépítését tanulmányozni. Hazatérve, az Alduna szabályozását vezető munkálatok királyi biztosa lesz. S e folyó szabályozásával még el sem készült egészen, már is úton találjuk külföldre barátokat szerezni a Duna-gőzhajózás ügyének, illetőleg a középeurópai vizikereskedelemnek. Majd megépítteti az óbudai hajógyárat, az újpesti kikötőt, a Lánchidat és a Nemzeti Színházat. Tevékeny részt vett a pesti Hengermalom létesítésében. Közben gondosan ügyelt a M. T. Akadémia munkásságára; figyelte az országos lötenyésztés és löversenyek ügyét; eljárta a kerületi táblai és az országos gyűlésekre. Mintha évszázadok tétlenségét egyedül neki kellene pótolnia, oly kitartással s mind növekvő sikerrel dolgozott. Munkáját a nemzeti haladás általános örömezzése kísérte. A kormány legtöbb dolgát helyeselte vagy legalább is nem akadályozta s Széchenyi egy megtalált életcél s jól végzett hivatás sikerének felemelő tudatával érezhette magát nemzete vezérének. Az is volt. Kossuth Lajos szépen írta róla 1841-ben: „Gr. Széchenyi ujjait a korszak üterére tevé és megértette lüktetéseit. És azért tartom én őt a legnagyobb magyarnak, mert nem ismerek más senkit históriánkban, kiről elmondhatnók, hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem későn nem érkeztek.“

Azonban az agitátorok örök végzetét ő sem kerülhette el. Már 1828-ban első könyvében így írt: „Nagyon vigyázva fogunk pedig előre menni és ugyancsak felébredt szemmel, nehogy a jobbítás passziójából újítsunk anélkül, hogy jobbítanánk s ellenben nehogy az újítás félelme miatt ne jobbítsunk, ahol szinte

minden újítás hasznát hajtana. „Most, amióta célja s programja teljes világossággal és részletességgel állott előtte s elért eredmények bizonyították annak helyességét, még óvatosabb lett. Egyszerre volt haladó és kerékkötő. Nemzetét gépezetnek tekintette, melyet egyszerre kell hevíteni s fékezni. Ebben rejlett életének nagy tragikumája. „Az öntudatra ébredt nemzet nem tűrhette tovább, hogy mechanizmusnak tekintsék; egy ember gyámkodását nem tudta tovább viselni; hanem annak a zászlójához csatlakozott, aki nem korholta, gyöngéit nem vetette szemére, hanem kedvébe járt; aki lelkesítette, hogy önerejéből megszabadulva mindennemű gyámkodástól, menjen előre. Ebben rejlik Kossuth diadalának s Széchenyi befolyása megsemmisülésének kulcsa”.

1841-től kezdve többé nem Széchenyi, hanem Kossuth a nemzet vezére s Széchenyi életében új szakasz kezdődik: harc Kossuth, a Pesti Hírlap s általában a türelmetlen demokrata reformerek ellen. Bár eddig is bizonyos fokig könyveinek s röpiratainak köszönhető népszerűségét, mégis nagyobb mértékben estek javára tényleges sikerei. Alkotásai mellett könyvei csak kommentárok voltak. 1841—1848-ig majdnem kizárólag tollával szolgálta hazáját. Azonban ekkor írt műveinek értéke nem ér föl sem a Hitel, sem a Világ, sem a Stádium becsével. Ki államférfiúi nagy alkotásainak idején maga volt a mindeneket éltető nemzeti génusz, itt mind rapszódikusabb gondolkozású pesszimistává lett, ki a középneemesek kezébe jutott politikai vezetés miatt egy nagy belső szociális forradalomtól féltette az országot, melyben a vagyontalanok véres harcban támadnak a vagyonosok ellen. Költői víziókban jósolta meg e proletár harcot s az ellene kifejtett küzdelemben Kossuthot és pártíveit nemcsak legélesebben támadta, de az egész demokratikus mozgalmat hazaellenesnek, sőt épen házaárulónak bélyegezte meg. Stílusa azelőtt nyugodt és tárgyyszerű volt. Szerette a lendületet, mely minden fejezet végén a pointe-ig kiélezve egyenletes emelkedésben könyve végéig igazi drámai elevenséggel haladt. Most kapkodó lett, a rendszerességet mind inkább kerülte. Gúnyos megjegyzéseit, mint saját szándékait olykor villámlásszerű fényes tisztasággal vetette oda, aztán utána ismétlésekbe bocsátkozott, mintegy mutatva, mint tépelődik lelkében az indulat a gondolatokkal is, az ellenfelekkel is és önmagával az íróval is. Van a *Kelet Népe*-nek s még inkább a *Politikai programtörvények*-

nek több helye, amelyben rögeszmeszerűleg ismétlődik későbbi örültségének fixa ideája, az az önvád, mintha az általa bizonyosan elkerülhetetlennek tartott benső szociális forradalomért egyedül ő volna felelős, ki egykor felidézte e mozgalmakat, de azokat féken tartani nem tudta. Háborgó lelkét 1848 tavaszán az események rövid időre mintha lecsillapították volna. Az első magyar felelős minisztériumnak ő lett közmunka és közlekedésügyi minisztere. Azonban a gyorsan perdülő események nem hagytak időt lelke nyugalmanak megszilárdulására s ki egykor — mint Deák Ferenc mondá — lánglelkének fáklájával ezerek mécseseit gyujtván meg, oszlatni segített az országos sötétséget, az ősz elején elborult elmével költözött a döblingi tébolydába.

1848—1857-ig tartott idegrendszerének nagy katasztrófája. Ez idő alatt a lelki betegség minden fokozatán átment. Volt dühöngő örült, kit meg kellett kötözni, mert fejét a falhoz vágta vagy a falnak futott öngyilkos szándékkal. Máskor a tompa fásultság és az egész világ iránti teljes közöny vett erőt háborgó lelkén. Volt beszédes a fecsegésig s komor hallgatag, ki még családját sem bocsátotta magához. Idővel enyhült betegsége, sőt életkedve is visszatért. Érdekelni kezdték régi eszméi, lapokat járatott, könyveket vásárolt. El-elgondolkozva a naponkénti eseményekről, új terveket készített, s ő, a döblingi remete, már ott tartott, hogy újra részt vegyen a közéletben. Látogatókat fogadott, politikai tanácsokat osztogatott, hirlapi cikkeket vagy könyvet írt. 1857-től tehát ismét szolgálni akart nemzetének.

És ekkor a mindenben forradalmat gyanító osztrák rendőr-miniszter házkutatást tartatott Széchenyinél s összes iratait lefoglaltatta. S amidőn Széchenyi legalább a tisztán családi érdekű irományokat visszakérte, azt a választ kapta: készüljön el még rosszabbra is, mert a döblingi tébolyház megszűnt számára menhely lenni. Tehát új forradalom készülne s újra Széchenyitől indult volna ki — mint ő képzelé — a mozgalom, mely esetleg ismét vérbe fogja fojtani nemzetét? E megismétlődő önvádat beteg lelke nem tudta elviselni. 1860 április 8-án, húsvét vasárnapján, reggel szétzúzott fejjel találták szobájában; a pisztolyt, mellyel magát megölte, még kezében tartotta.

Így végződött e korszak legnagyobb magyarjának élete.

Dr. Borbély István.